

Қазақстан экономикасында индустриалды-инновациялық саясатты дамыту мәселелері

М.Д. Тінәсілов, Қ.Ж. Белдібаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
М. Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникация академиясы

Түйін. Бұл мақалада авторлар Қазақстан Республика экономикасының индустриалды-инновациялық даму стратегиясын және ғылыми негізделген жоғары технологиялық өндіріс бағыттарын қарастырады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың әр жылғы халыққа жолдауында индустриалдық саясат өнеркәсіпте, демек экономикалық және әлеуметтік жүйеде де іске асыру нәтижесінде жалпы түбегейлі сапалық өзгерістер орын алып, олар экономиканың тұрақты өсуіне, мемлекеттің нәтижелігіне, Қазақстанның әлеуметтік даму мен қоғамның саяси құрылысының сапалық тұрғыдан жаңа бір сатысына шығуына назарын аударып отырады.

Индустриалдық саясатта көзделген ғылыми негіздер мен шараларды іске асыру нәтижесінде нарық механизмдерінің экономиканы реттеуде ғылыми тұрғыда маңызы артып, оған жеке бастамалардың күші басым болады, теңдей бәсекелестік жағдайлары туындап, адал бәсекелестік деңгейін жоғарлатады, құрылымның дайын өнімдер, оның ішінде қосымша құны жоғары тұратын жоғары технологиялы және білімді қажет ететін өнімдер өндірісіне қарай айтарлықтай түрленуі орын алады, экспорт едәуір көлемде түрленіп, Қазақстан әлемдік нарыққа дайын өніммен шығу мүмкіндігі артады, Қазақстан экономикасын әлемдік экономикқа тек шикізат факторлары ғана емес, сондай-ақ дайын өнімдер мен инновациялық қызметтер факторлары арқылы тереңдеп енеді, шағын және орта, әсіресе инновациялық бизнестің дамуында шешуші өзгеріс болады, елде экономиканың нарықтан тыс секторларының үлесі күрт азаяды. Индустриалды саясат шараларын іске асыру кәсіпорындардың қаржылық-шаруашылық қызметін «көзге көрнекті», ашық нарықтардағы операцияларды табысты жасыру мен астыртын капиталды заңдастырудан гөрі әлдеқайда пайдалы болады.

Стратегияның маңызды міндеттерінің бірі, мақсатты инвестициялық және ғылыми-техникалық бағдарламаны жүзеге асыру, мұның өзі мемлекеттік басқарудың индустриалды-инновациялық дамуымен әрекет етуші жүйесін қайта қарауды және қайта құруды талап етеді.

Стратегиядан анықталған мақсаттарға қол жеткізу үшін, жаңадан мемлекеттік даму институттарын құру және әрекет етуші мемлекеттік даму институттарын: әсіресе Қазақстандық инвестициялық қорын, Қазақстан даму банкісін инновациялық қорды, экспортты қамсыздандыру жөніндегі корпорацияларды ғылыми негізде күшейту.

Қазақстандық инвестициялық қор - жарғылық капиталға үлестік қатысу арқылы маманданады; инновациялық қор - ғалымдар және мекемелерге гранттар арқылы маманданады. Мамандану принципі, даму институттарының мамандану төңірегіндегі қызмет түрлерімен, операциялармен ғана айналысады дегенді білдірмейді. Олар өздеріне негізгі болып табылмайтын, өзге де операцияларды жүргізе алады.

Қазақстандық инвестициялық қордың мақсаты, экономиканың шикізаттық емес секторындағы жеке сектор бастамасына қаржылық қолдау көрсету болып табылады.

Қазақстандық инвестициялық қордың құрудың қажеттігі, қор нарығының дамымағандығымен, отандық компаниялардың төмен капитализациясымен, өндіруші өнеркәсіпке инвестицияның ағылуына мүмкіндік беретін адекватты механизмдердің отандық нарықта жоқтығымен байланысты. Қазақстандық инвестициялық қорды құру, қызмет етудің жаңа сапалы деңгейіне өту қажеттігінде қаржы секторы үшін маңызды табыс болып табылады. Қазақстандық инвестициялық қордың банк және басқа да қаржылық институттармен серіктесуі, жаңа өндіріс пен қор нарығын дамытуда үлкен серпіліс берді. 1993 жылдан 2002 жылға дейін экономикада негізгі капиталға тартылған шетелдік инвестициялардың көлемі 21 млрд. АҚШ доллардан астам болды. Экономикада негізгі капиталға тікелей келген шетелдік инвестициялардың жыл сайынғы үлесі орта есеппен 1/3 артық болды. Шетелдік инвестицияларды есепке ала отырып, жалпы алғанда Қазақстандағы инвес-

тициялық ресурстардың өте аз екендігі туралы айтуға болады.

Келесі индустриалды саясаттың ғылыми негізі – экономикалық өндіріс салаларында инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру болып айқындалады.

Сол себепті, инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау тәсілдерінің бірі республика аймағында аймақтық ерекшеліктерін, есепке ала отырып, құрамына инновациялық орталықтар инкубатор, технопарк, оқытушы фирмалар, инновациялық кәсіпорындарды конструкторлық-технологиялық жөніндегі ұйымдар енген, бір тұтас үйлестірілген инновациялық инфрақұрылым құру.

Инфрақұрылымды қалыптастыруда, мемлекет тарабынан аймақтағы оларға құрылған ғылыми-техникалық қызмет объектілері, оны басқарушы, ғылым мен техника сферасымен байланысты барлық субъектілер үшін ортақ болады. Оның өзі, инновациялық даму міндеттерін шешуге ғылыми ұйымдар ұсақ кәсіпкерлік субъектілерін біріктіруге мүмкіндік береді.

Инновациялық қызмет дамуы нормативті құқықтық базаны құруымен жетілдіруімен мүмкін емес.

Қазақстанда ғылыми-техникалық қызметті құқықтық реттеудің негізі, «Қазақстан Республикасындағы ғылым және мемлекеттік ғылыми және техникалық саясат жөніндегі» заң, «авторлық құқық және аралас құқық жөніндегі» заң, «Қазақстан Республикасының потенттік құқық жөніндегі» заңы болып табылады.

Экономиканың инновациялық даму жолына өткен кезеңінде құқықтық қатынастарды қамтамасыз ету мақсатымен инновациялық қызмет жөніндегі «Қазақстан Республикасының заңы қабылданатын болады» және инновациялық жоба мен бағдарламаны құрудың тәртібімен оның жүзеге асыруды реттейтін құқықтық нормативті актілер пакеті қабылданады.

Өндіріс сапасына, өнеркәсіп және жекеменшік құқығын қорғауға ерекше көңіл бөленеді.

Ұлттық стандарттар, өнім сапасына, тауар сапасына, қызмет көрсету сапасына ұсынылған талаптар, халықаралық стандарт және өзге елдердің мемлекеттік стандарттарына сәйкес қазіргі ғылым мен технологияның жетістіктеріне жасалады.

Іскерлік бірлестікті дамыту ынтасы

Белсенді мемлекеттік саясат ширегіндегі іскерлік бірлестікті дамыту инициативасы, кәсіпкерлермен келесідей бағыттарда іскерлік байланысты күшейтуге мақсатталуы мүмкін:

- сатып алушылардың маманданған категориясы жаңа нарықтың қуысты қалыптастырады, және өнім стандарты бойынша ақпарат көзі болып табылады;

- құрал-жабдықты тасымалдаушылар, тасымалмен бірге, өндіріс тәжірибесінде береді;

- ресурстарды тасымалдаушылар жаңа пікірлер мен өндірудің әдістерінің тууына мүмкіндік береді, ал бәсекелестер жаңа пікірлердің бай көзі болып табылады.

Кооперация принциптерінде жұмыс істеуші фирмалар тобы, сатып алушылар, тасымалдаушылар, салалық ассоциация, құрастырушы бюро, өзге де маманданған ұйымдар бір аймақтың ширегінде бірлесіп қызмет етеді.

Нарық жеткіліксіз дамыған елдерде, нарықты тереңдетудің кумулятивтік процесін іске қосатын, сондай-ақ іскерлік бірлестік дамуын жүзеге асыратын катализатор қажет (табиғаты бойынша ол мемлекеттік және жеке болуы мүмкін).

Біздің ойымызша, көптеген елдер өздерінің постиндустриалды инновациялық дамуында біршама алдыға жылжыды. Осылайша, бүгін Батыстың көптеген елдерінде қосымша құны жоғары білімді көп қажет ететін және жоғары технологиямен жасалған өнім өндірістері ІЖӨ 30%-ға дейін қамтамасыз етеді. Ол Еуропа мен Азияның көптеген елдерінің егізгі экономикалық сәтті дамуының негізіне айналды.

Көрнекті мысал ретінде Оңтүстік Кореяны, Финляндияны, Израильді келтіруге болады. Осы елдердің әрқайсысында экспорттың 50%-дан көбі білімді қажет ететін өнімге келеді. Бүгінгі күні әлемдегі нарықтардағы білімді көп қажет ететін өнімнің үлесі ЕО-35%, АҚШ-25%, Жапония -11%, Сингапурда-7%, Оңтүстік Кореяда-4%, Қытайда-2% құрайды.

Ғылыми-технологиялық тәуелділіктен құтылу үшін, әлемнің алдыңғы қатарлы елдерінен қалыс қалуды жою үшін және постиндустриалды дамуда тең жүру үшін Қазақстан математика және жаратылыстану ғылымдары саласында негізгі ғылымды және табиғи ғылымдарды, білімді көп қажет ететін және жоғары технологияларды дамыту керек, тек қана дамытып қоймай, бүгінгі құрылым мен экономикалық және әлеуметтік құрылымының қалыптасып жатқан тенденциясы сақталып қалмақ.

Әрине, мойындау оңай, бірақ оны шешу әлдеқайда күрделі. Қазіргі кезде әлемдік тәжірибе көрсеткен бірінші жасалған алғашқы кадамдарды ғана атап аламыз. Бұл, бәрінен бұрын, ақпарат пен білімнің өсудің басты экономикалық ресурсына айналуы, ал ғылым қағаз жүзінде ғана емес, шыннайы түрде қоғамның басты өндірістік күшіне айналды. Осыдан математика саласында, білім беруді, негізгі ғылыми және қолданбалы зерттеулерді, сондай-ақ білімді көп қажет ететін және жоғары технологияларды жасау, қазақстандық қоғамның жоғарғы артықшылықты постиндуст-

риализация қатарына қосымша құны жоғары инновациялық өнімді ішкі және сыртқы нарықтарда шығару саласында елдің салыстырмалы бәсеке артықшылықтарын құруға немесе құруға көмектесуге тікелей қатысы бар жаратылыстану ғылымдарын дамыту қажеттілігі туындайды. Соған сәйкес ғалымның әлеуметтік мәртебесін және инновациялық технологияларды жасаушыны тиісті деңгейге көтеру.

Жоғарғы қосымша құнды жоғары технологиялы және білімді көп қажет ететін өнім шығаратын инновациялық экономиканы құрудың осы жолы ұзақ уақытты, білімге қомақты қаржы ресурстарын бөлуді, сондай-ақ білікті мамандарды дайындауды, ғылымды, қолданбалы зерттеулерді, инновациялық инфрақұрылымды және өндірістік жүйелерді құруды талап етеді. Елдің санат және ғылыми-техникалық потенциалын жаңғырту туралы ғана сөз болып отырған жоқ.

Олардың жаңа деңгейін сапалы дамыту керек және көтеру керек, қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесінің бәсеке қабілеттілігін жоғарлату керек.

Экономиканың инновациялық дамуы, бізге белгілі болғандай, елдердің ғылыми зерттеу жұмыстарына жұмсаған, мұнда, барлығынан бұрын білімді көп қажет ететін және жоғары технологиялы салалар мен өндірістерге жұмсалған шығындар деңгейімен анықталады. Бұл ғылыми зерттеу

жұмыстарында инновациялық экономиканы, салалар мен компанияларды қамтамасыз етумен, жоғары және білімді көп қажет ететін технологияларды игерумен, қосымша құны жоғары нарықтарда бәсекеге қабілетті өнімдердің жаңа түрлерін шығарумен байланысты, бұл экономикалық тиімділіктің қазіргі заманғы деңгейінің талаптарына жауап береді.

Ғылыми зерттеу жұмыстарына даму мен енгізу нәтижелері алдыңғы қатарлы әлем елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, барлық ұлттық экономиканың жағдайына және бәсеке қабілеттілігіне, бүтін қоғамның өмір сүру сапасына тікелей әсер етеді.

Сондықтан білімнің, ғылымның, постиндустриалды дамуының негізгі факторына айналуы керек деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында. – Астана: Елорда, 2005. - 48 б.
2. Буктуков Н.С. О реализации стратегии индустриально-инновационного развития РК на 2003-2015 годы. – Алматы: Print-s, 2004. -120 б.
3. Буктуков Н.С. Некоторые предложения по поводу вывода науки из кризиса //Панорама.- 2002.- 9. б. 1-3.

М.Д. Тинасилов, К.Ж. Белдибаева

Проблемы совершенствования индустриально-инновационной политики в экономике Казахстана

В этой статье авторы рассматривают стратегию развития индустриально-инновационного развития экономики и научно обоснованные направления высокотехнологического производства в сфере экономики Республики Казахстан

M.D. Tinasilov, K.Zh. Beldibaeva

Problems of improving industrial and innovation policies in the economy of Kazakhstan

In this article authors consider strategy of development of industrially-innovative development of economy and scientifically well-founded directions of highly technological manufacture in sphere of economy of Republic Kazakhstan